

IRAM

Ifjúsági Részleg és

AlkotóMűhely

THOMAS MANN – GÁSPÁR ILDIKÓ
JÓZSEF ÉS TESTVÉREI

SÁRKÖZI GYÖRGY ÉS KÁLDOR GYÖRGY
FORDÍTÁSA ALAPJÁN

- TANÁRI SEGÉDANYAG
- KÉSZÍTETTE: HUDÁKY RITA

2017

Az Örkény Színház nyitottan szeretne együttműködni a fővárosi és vidéki iskolákkal. Az **ÖrkényKÖZ** keretében működő **IRAM** (Ifjúsági Részleg és AlkotóMűhely) fontos feladata, hogy pedagógusokkal konzultáljon. Leveleikben és a foglalkozásainknak köszönhető személyes találkozásokon sok kérdés, igény jutott el hozzánk. Szeretnénk azokkal a pedagógusokkal is kapcsolatba kerülni, akiknek nem áll módjukban részt venni az osztályaikkal az előadásainkhoz kapcsolódó **FLESS foglalkozásokon**, és tanórai keretek között szeretnék felkészíteni a fiatalokat a színházlátogatásra. Az IRAM csapat egyik tagja, Hudáky Rita gimnáziumi tanár segít ebben. Reméljük, hogy az általa összeállított anyaggal felelünk a hozzánk érkezett kívánságok egy részére: a FLESS foglalkozásaink tanórai kiegészítéséhez és az önálló, csak tanári felkészítéshez is segítséget nyújtunk.

Az ÖrkényKÖZ teret kínál a közönségnek és a színházi alkotóknak a közös gondolkodásra. Beszélgetésekkel, workshopokkal, játékokkal és alkotóműhelyekkel várjuk azokat, akik aktívan szeretnék részt venni színházunk életében, vagy csak kíváncsiak az alkotófolyamatokra

Jó munkát kívánunk!

Várjuk Önöket az Örkény Színházban!

Mácsai Pál

igazgató

Neudold Júlia

IRAM műhelyvezető

TARTALOM

JÓZSEF ÉS TÖRTÉNETE A BIBLIÁBAN	4
THOMAS MANN NAGYREGÉNYE	6
A JÓZSEF-TÖRTÉNET AZ ISKOLÁBAN	8
TÁJÉKOZÓDÁS A CSELEKMÉNYBEN	10
SZÍNHÁZLÁTOGATÁS ELŐTT	12
Az ábrahámi próba Adaptáljunk! Képolvasás	
SZÍNHÁZLÁTOGATÁS UTÁN	17
Kút és gömb Az ismétlődések története József „szép beszélgetései” A nagy történet	
ELEMZÉSEK A FELADATOKHOZ	21
AZ ÖRKÉNY SZÍNHÁZ MINT AZ OKTATÁS PARTNERE	29
IRAM AZ ÖRKÉNYKÖZBEN	
SZÍNLAP	30

JÓZSEF TÖRTÉNETE A BIBLIÁBAN

Az Ószövetség Mózes öt könyvével kezdődik (Törvény). Az első könyv a Teremtés könyve (Genezis), amely tartalmi szempontból három nagy részre tagolódik. Első 11 fejezete az őstörténetet, a 12-től a 36. fejezetig tart az ősapákról vagy pátriárkákról, azaz Ábrahámról, Izsákról és Jákobról szóló rész, majd a 37-től az 50. fejezetig József nagy ívű történetét beszéli el. A szerkezet egyik meghatározó jellegzetessége a szövegben tíz helyen ismétlődő „elleh toledot” formula (jelentése: „ez a leszármazási vonala, nemzetsége, története valaminek”), amely motivikusan is összeköti a világ teremtését Izrael történetével.

A pátriárkák egymás egyenes ági leszármazottai, történetük az üdvtörténet része, hiszen egyes fordulópontoknál maga Isten avatkozik bele sorsukba, aki mindennek a végső oka. A leszármazotti rend valójában egy elbeszéléstechnikai eszköz, amely utólag kötötte össze három kultusz alakjait. Jákob tisztelete Palesztina belsejében és Jordánia keleti részén, Ábrahámé és Izsáké pedig délebbre volt jellemző. Az Ábrahámot tisztelő közösség felülkerekedését bizonyítja az Izsák-csoport fölött, hogy Izsák jelentősen háttérbe is szorul a történetekben. A közösségi kultuszokra vezethető vissza, hogy minden ősatya hasonló vonásokat hordoz: az utódok az atyák istenét tisztelik, mindannyian vándorolnak és földet keresnek, a család fennmaradását éhínség vagy terméketlenség veszélyezteti. Minden atya és családja (népe) számára az isteni áldás biztosítja a megmaradást.

A mózesi könyvek központi témája és az elbeszéléseket összekötő, ismétlődő motívuma ugyanis az áldás, amelyhez az élőhelyül szolgáló föld átadása, biztosítása is kapcsolódik. Isten Ábrahámnak (12,1-3), Izsáknak (26,24) és Jákobnak (28,13) is kinyilvánítja, hogy utódaik lesznek, akik megsokasodnak majd a nekik juttatott földön. Az elbeszélő azzal teszi különösen hangsúlyossá ezt a motívumot, hogy az ígéret megvalósulása látszólag újra meg újra veszélybe kerül. A majdani nép mindhárom reménybeli ősanja, Sára, Rebeka és Ráchel is terméketlennek bizonyul eleinte, így kétségessé válik az utódok megszületése. További

feszültség forrása, hogy az egyszerre születő Jákob és Ézsau között vita tárgyává válik az áldásvivői szerep, míg Jákob fiának, az áldásvitelre kiszemelt Józsefnek az életét fenyegetik féltékeny fivérei.

Az elbeszélések háttérében mindvégig az a meggyőződés mutatkozik, hogy az isteni áldás minden – emberi szemmel legyőzhetetlennek látszó – akadály ellenére utat tör magának. Ugyanezt a hittételt bizonyítja egy másik végigvonuló motívum, amely ismétlődően bizonyítja, hogy nem az – emberi – örökösödési jog garantálja az áldás továbbvitelét, hanem valami más, titokzatosabb szempont. A Jákobról és Ézsauról szóló történetben az áldás megszerzése szinte mágikus aktussá válik az egyszeri kimondás és a visszavonhatatlanság jegyében.

A külön egységnek tekinthető József-történet, amelynek folyamatosságát Júda és Támár betéttörténete szakítja meg, bizonyosan későbbi eredetű, mint a pátriárkákról szólók. A Teremtés könyvét záró elbeszélés tágabb szerkezeti funkciója, hogy átvezessen a mózesi könyv voltaképpeni színhelyére: Egyiptomba. A végigvonuló vezérfonal szerint az elbeszél, láttatott történet mögött folyamatosan jelen van Isten láthatatlan, a jó végkifejlet felé vezető irányítása.

THOMAS MANN NAGYREGÉNYE

Thomas Mann (1875-1955) 1926-ban kezdte írni monumentális regény-tetralógiáját, amelynek négy része 1933 és 1943 között jelent meg. Az első kettő még Németországban, a harmadik Bécsben, az utolsó az Egyesült Államokban. 1926 és 1942 közé esett tehát a szöveg megalkotásának tizenhat éve, egy olyan válságos és konfliktusos történelmi időszakra, melyben egy ilyen „nyugalmasan hömpölygő elbeszélő művet előkészíteni és kidolgozni ámulatba ejtő vállalkozás”.¹

A hatalmas munka egyik inspirálója a Thomas Mann által nagy előképnek tekintett Goethe volt, aki *Költészet és valóság* című önéletírásának negyedik könyvében József bibliai történetéről szólván megjegyezte: „*Roppant bájos és természetes elbeszélés, csak túl rövid. Az ember késztetést érez, hogy kiszínezza a részleteket.*” Goethe ezt megelőzően maga is újramesélte a történetet, amihez értelmezést is fűzött: „*Megkérdézheti valaki, hogy miért mondom el itt újra ezt a mindenki által ismert, oly sokszor elismételt és értelmezett történetet. Azt válaszolom a kérdésre, hogy másképp nem tudom megmutatni, miképp rendezem össze szétszórt életem és töredékes tanulásom mellett a szellememet és az érzéseimet valamely csendes hatássá; mert nem tudom más módon ábrázolni a békét, amely körülvelt, amikor kívül még minden vad és különös volt. /.../ ha a mesék és történetek, a mitológia és a vallás egyvelege szinte végképp összezavart, akkor elmenekültem ezekre a keleti tájakra, belemerültem Mózes első könyveibe, és ott, a nagy pásztortörzsek között egyszerre csak a legnagyobb magányosságban és a legnagyobb társaságban találtam magamat. Ebben a családtörténetben /.../ van egy alak, aki – különösen a fiatalok számára – reménykeltő, képzelődésre bátorító, sőt hízalgő lehet: József, a legszenvedélyesebb házasság gyermeke. Nyugodtan és tisztán lép elénk, és megjósolja érdemeit, amelyek a családjá fölé*

¹ Györffy Miklós: Thomas Mann: József és testvérei. In: Györffy Miklós: Polgárok és művészek. Metszet a XX. századi német prózából. Tankönyvkiadó Budapest 1990

emelik. /.../ Ősatyjához, Ábrahámhoz nyugalma és nagysága, nagyapjához, Izsákhöz hallgatása és odaadása hasonlítja. Apjától öröklí érzékét a szerzésre, amit azonban nagyban gyakorol: immár nem nyájakat szerez az apóstól önmaga számára, hanem népeket a birtokaikkal együtt egy király számára.”

*

A harmincas évek új alkotói korszak kezdetét hozták el Thomas Mann, az ekkor már beérkezett, neves író számára, akinek az élettörténetében is fordulópont következett el. Külföldi útjából nem tért vissza a korabeli Németországba, és ekkortól keletkező művei egyre inkább a világirodalom nagy örökségéből merítenek: a Bibliából, keleti mondákból, középkori szövegekből. A múlt kultúráját Thomas Mann nem csupán az állandóan ismétlődő emberi helyzetek óriási példatáraként, hanem a jelenkori folyamatok értelmezési kereteként is használta: nem irodalmi historizmus a célja, hanem a képzelet szabadságának, az elbeszélői kedvnek a megőrzése. A múlt nyelve stiláris ellenpontokat kínál, és tudatos anakronizmusok beépítésére ad lehetőséget. Ő maga az anyagkezelés és az elbeszélői stratégia ilyenfajta szabadságát *paródiának* nevezte.

A József-regény a bibliai történetet követi, úgyszólván sorról sorra, de a mitikus struktúrát részben pszichológaira, részben bölcseletire cseréli. A humorral szemlélt kultúra egyúttal megszabadul az archaikusság porrétegtől. A tágas narratívának csupán egy rétege az ószövetségi József-történet, amely a múltba vezető expedíció vezérfonalát adja, és amelyhez további rétegeként társul az elbeszélés hangja, valamint az elbeszélő kommentárjai. A múltba az első mondat híres *kút-motívuma* vezet vissza, ami a regény egészében átalakulónak bizonyul: hol kútként, hol ciszternaként, gödörként, veremként, börtönként vagy éppen alsó világgként jelenik meg. Az ugrás a kútba az átmenet, a világok közötti átlépés aktusa: a személyiség átalakulásának lehetősége. A kútban tartózkodás olyan különleges idő, amikor az ember elmélyült tapasztalatokat szerezhet önmagáról. A kútból tehát minden alkalommal egy megváltozott személyiség kerül ismét elő.

A JÓZSEF-TÖRTÉNET ISKOLÁSOKNAK

A Bibliával természetesen minden középiskolás megismerkedik, az Ószövetségből a Teremtéstörténet és legalább egy további történet (például Káin és Ábel; A vízözön, Babel tornya, József története, Mózes és a tízparancsolat, próféták, Jónás története) szerepelni szokott a közös olvasmányok listáján. József történetéhez részletes feldolgozó kérdéssort ad a Ritoók–Szegedy-Maszák–Veres-féle *Irodalom 1.*² A legendás (és bő harminc éves kora ellenére sok részletében máig kiválóan használható) irodalom tankönyv a József-történetben elsősorban a szerkezeti felépítést, az elbeszélés-technikát, a motívumokat és a különböző változatok kérdését vizsgálja, így a bibliai szöveg feldolgozása felől kézenfekvő átvezetést kínál Thomas Mann regényéhez és Gáspár Ildikó színpadi szövegéhez.

A regény-tetralógia közös elolvasására természetesen nincs reális esély, de tekintettel arra, hogy a tizenévesek körében bizonyos kultuszuk van a hosszú regényeknek, regénysorozatoknak, nem kizárható, hogy néhányan rákapnak Mann művére, amelyet a szülők, nagyszülők generációjából sokan emlegetnek kedvenc olvasmányként.³ Megkönnyíti a tanár helyzetét, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár html és word formátumban is elérhetővé teszi a szöveget,⁴ így lehetőség van a kulcsszavas keresésre, a fejezetek közvetlen elérésére, és így arra is, hogy a történet egy-egy elemét a bibliai és a Mann-i változatban is megvizsgálhassa az osztály.

A fentiek alapján a 9. és 12. osztályos tananyag (Biblia, Thomas Mann) kínál közvetlen irodalmi kapcsolódási pontokat a színházlátogatáshoz. Ám az előadás a formanyelve, stílusa, témája és érthetősége alapján ezen túlmenően is bátran ajánlható 14-15 éves, sőt akár ennél fiatalabb korosztálynak is. Számolni kell persze azzal, hogy a játékidő jelentősen hosszabb

² <http://reciti.hu/projektek/reformtankonyvek>

³ Az olvasásra hajlandóságot mutató gyerekek figyelmét fel lehet hívni arra, hogy Thomas Mann nem könnyíti meg az olvasók dolgát az *Előjáték* című, mintegy ötven oldalas bevezetéssel. Akinek kevés affinitása van az elmélkedő jellegű vallás- és kultúrfilozófiai értekezéshez, az inkább ugorja át a fásasztó bevezetést, minthogy itt elmenjen a kedve a mű egészétől.

⁴ <http://mek.oszk.hu/03600/03655/>

egy átlagos színházi előadásénál (három óra ötven perc), így a két szünettel együtt végül is közel ötórás színházi este vár a nézőkre (épp ezért is kezdődik az előadás a szokásosnál korábban, hat órakor!). Gáspár Ildikó színpadi adaptációja hűséges a Mann-regény szelleméhez, amely az időt – terjedelmével és így olvasási idejével is képviselt módon – teszi egyik fő témájává. Az előadás, azaz a mesélés hosszúsága olyan tartalmi elem tehát, amely önmagában is szembesít a téma egyik rétegével: az átörökített történetekhez, a hagyományhoz, az időbeliséghez fűződő viszonyunkkal. Mivel a mese végig érdekes, fordulatos és humorban bővelkedő, fiatalabb (kilencedikes) diákokkal is érdemes bevállalni a színházlátogatást.

TÁJÉKOZÓDÁS A CSELEKMÉNYBEN

Gáspár Ildikó: József és testvérei

1. FELVONÁS

- A kútnál
- Jákob álma Ábrahám próbatételéről
- Ézsau megcsalátása

- Jákob Lábánhoz érkezik

- Jákob két házassága, gyarapodása,

- Ráhel halála

- Rúben megfosztása elsőszülöttségétől
- A testvérek
- Az árukkodó József
- Eliézer oktatja Józsefet
- József álmai
- József elkunyerálja Jákóbtól Ráhel esküvői fátyolruháját
- József a testvéreihez megy
- A testvérek megverik, majd a kútba dobják Józsefet
- Rúben a kúthoz megy, hogy megmentse testvérét
- Egy izmaelita kereskedő megtalálja Józsefet, majd megvásárolja őt a testvérektől
- A testvérek megmutatják Jákobnak a bárányvérrel bekent fátyolruhát
- József az izmaelitával Egyiptomba utazik
- József új neve: Ozarszif

- Átjutás az egyiptomi határon
- Az izmaelita eladja Józsefet Potifár házába
- Két törpe: Dudu és Manó

← forrás: Thomas Mann: József és testvérei⁵

JÁKOB TÖRTÉNETEI

- I. A kútnál
(*Az árukkodó; A próba*)
- VI. A menekülés
(*A nagy komédia; Jákob Lábánhoz érkezik*)

- V. Lábán szolgálatában
- VI. A nővérek
- VII. Ráhel

AZ IFJÚ JÓZSEF

- IV. Az álmodó
(*A tarka ruha; A kénék*)

- V. Utazás a testvérekhez
(*Józsefet a kútba dobják*)
- VI. Az elhengerített kő
(*Józsefet eladják; Rúben a veremhez megy; Az eskü*)
- VII. A szétszaggatott

JÓZSEF EGYIPTOMBAN

- I. Utazás a mélybe
(*Az úr elébe; Éjszakai beszélgetés; Cel vára*)

- III. A megérkezés
(*A törpék; Mont-kav, Potifár*)

← elsődleges forrás: Ószövetség

- Izsák áldása
Ter. 27. 1-44
- Jákob Lábánnál
Ter. 29. 1-14
- Jákob két házassága
Ter. 29. 15-30
- Jákob gyermekei
Ter. 29.31-30.22
- Jákob gazdagsága
Ter. 30. 25-43
- Benjamin születése és Ráchel halála
Ter. 35. 16-20

- József és testvérei
Ter. 37. 2-11

- Józsefet eladják
Ter. 37. 12-36

- [Kitérő: Júda és Támár története](#)
Ter. 38. 1-30

- József Egyiptomban
Ter. 39. 1-23

⁵ Gáspár Ildikó az átíratban szöveghűen használja Sárközi György és Káldor György klasszikus fordításának mondatait. A regény tartalomjegyzékéből csak azokat a fejezeteket adjuk meg, amelyek megjelennek az adaptációban. A zárójelben, dőlt betűvel felsorolt fejezetekből különösen sok szöveg hangzik el a színpadon.

2. FELVONÁS

- József Manó segítségével házi szolgálatot végez Potifár szülei, Huij és Tuij mellett, így megtudja Potifár életének tragédiáját
- József kerti munka közben beszél Potifárral
- Mont-kav fiává fogadja Józsefet
- Dudu mesterkedik József ellen
- Mut (Potifár felesége) szenvedélyre gyullad József iránt
- Mut megpróbálja eltávolítani Józsefet a háztól
- Mont-kav halála
- Mut vendégséget rendez a hölgyeknek
- Mut megpróbálja elcsábítani Józsefet
- Potifár igazságos ítéletet hoz

- IV. A legmagasabb
(A megbízás; Huij és Tuij; József beszél Potifár színe előtt; József szövetséget köt)
- V. Az áldott
(Beknehonsz; Tudósítás Mont-kav szerény elmúlásáról)
- VI. A megszállott
(Fölnyílnak a szemek; A házastársak; Három beszélgetés; Az első év; A második év)
- VII. A verem
(A fájós nyelv; A hölgyvendégség; Újév napja; Az üres ház, Az atyai arc; Az ítélet)

3. FELVONÁS

- Józsefet börtönbe viszik
- Mai-Szahme, a börtönparancsnok
- **Kitérő: Támár története**
- Két bukott tisztviselő a börtönben
- József álmot fejt
- Józsefet kihozzák a börtönből, hogy megfejtse a fáraó álmát
- A fáraó és a fáraó anyja előtt
- József felemeltetése
- József a testvérei fogadására készül
- A testvérek József színe előtt
- El kell hozni Benjámint is
- József csele a serleggel
- Júda bűnbánó beszéde
- József leleplezi magát
- Szerah énekkel adja hírül Jákobnak, hogy József él
- Jákob és József találkozása
- A megbocsátás

JÓZSEF, A KENYÉRADÓ

- I. A másik verem
(József ismeri könnyeit; A börtön előljárója; Az urak; József álmod fejt)
- II. Az elhívás
(A futár; Fáraó álmai)
- III. A krétai lugas
(A barlang gyermeke; Értelmes és bölcs férfiú)
- Kitérő: V. Támár**
(Nem rajtunk keresztül; A birkanyírás)
- VI. A szent játék
(Jönnök; A kihallgatás; Az ezüstserleg; Mirtuszillat vagy lakoma a testvérekkel; Benjáminnál; Én vagyok az; Ne háborogjatok! Híradás)

A tisztviselő álma
Ter. 40. 1-22

A fáraó álma
Ter. 41. 1-36
József kitüntetése
Ter. 41. 37-57

József találkozása testvéreivel
Ter. 42. 1-24
Jákob fiainak második útja
Ter. 43. 1-14
Találkozás Józseffel
Ter. 43. 15-34
József pohara Benjamin zsákjában
Ter. 44. 1-17
Júda közvetítése
Ter. 44. 18-34
József megismerteti magát
Ter. 45. 1-15
Jákob útja Egyiptomba
Ter. 46. 1-7

AZ ÁBRAHÁMI PRÓBA

Nádler István: Hommage Á Rembrandt II.
/Ábrahám: "Itt vagyok"/

forrás: http://www.nadleristvan.hu/festmenyek_2006.html

„Isten próbára tette Ábrahámot és így szólt hozzá: „Ábrahám, Ábrahám!” „Itt vagyok” – felelte. Akkor ezt mondta neki: „Vedd egyetlen fiadat, akit szeretsz, Izsákot, menj Moriija földjére s ott mutasd be égőáldozatul azon a hegyen, amelyet megnevezek neked.” (Ter. 22. 1-2)

„A próba

– Istenre gondoltam, és megrettentem – mondotta [Jákob], és ajka mintha nehezen mozgott volna. – Úgy tűnt föl, mintha kezem Ábrahám keze lenne, s Jichák fején nyugodna. S mintha hangját hallottam volna s parancsát...

– Parancsát? – kérdezte József, fejét, mint a madár, gyorsan és kihívóan fölvetve.

– Parancsát és utasítását, tudhatod, mert ismered mindazt, ami történt – felelte Jákob elfúló hangon, s előregörnyedve ült, homlokát kezére hajtva, melyben a botot tartotta –, parancsát hallottam, mert vajon kisebb-e Ő, mint Melek, a Baálok bikakirálya, akinek azok az emberek elsősülöttjüket áldozzák nehéz időben, és titkos ünnepeken a gyermekeket lökik karjaiba? Vajon ő nem követelheti az övétől azt, amit Melek követel azoktól, akik benne hisznek? Mert tőlem követelte, és én hallottam hangját, és szóltam: „Ímhol vagyok!” És szívem megállt, lélegzetem elakadt. És fölnyergeltem egy szamarat jó korán, és magammal vittelek téged. Mert te Izsák voltál, késősülöttem és elsősülöttem, és az Úr nevetést derített ránk, amikor bejelentett vala téged, és egyetlenem és mindenem voltál, és fejedem nyugodott az egész jövő. És most joggal követelt ő téged, noha a jövő vesztére. Én pedig fát hasogattam az égőáldozathoz, és fölraktam a szamar hátára, és tetejébe ültettem a gyermeket, és szolgálommal kivonultam Beérsebától három napnyi távolságra Edom felé és Mucrí országa és Hóreb hegye felé. És amikor láttam messziről az Úr hegyét és a hegy csúcsát, lenn hagytam a szamarat a szolgálakkal, hogy várjanak meg bennünket, s válladra tettem az égőáldozathoz vágott fát, és fogtam a tüzet és a kést, és elindultunk magunkban. És amikor megszólítottál: „Atyám?”, akkor nem tudtam kimondani: „Ímhol vagyok”, hanem torkom észrevétlenül fölnyöszörgött. És amikor hangodat hallottam: „Ímhol van a tűz és a fa, de hol van az égőáldozatra való bárány?”, akkor nem tudtam felelni, amint kellett volna, hogy Isten majd gondoskodik a bárányról, hanem oly fájdalom és rosszullet fogott el, hogy kiontottam volna magamból könnyeim közt lelkeket is, és megint nyöszörögtem, úgyhogy szemed oldalvást rám emeled. És amikor megérkeztünk a helyre, vágóasztalt emeltem kőből, és a fát ráraktam, és a gyermeket kötelekkel megkötöttem, és föltettem legfölülre. És fogtam a kést, és bal kezemmel elfedtem szemedet. És amikor fölemeltem a kést, és élet torkodra helyeztem, lám, megbénultam az Úr előtt, és karom aláhanyatlott vállamról, a kés leesett, és arcra roskadtam, és a földbe haraptam és a föld fűvébe, és lábbal és ököllel csapdostam, és kiáltottam: „Öld le őt, öld le magad, ó, Úr és Fojtogató, mert ő az én egyetlenem és mindenem, és én nem vagyok Ábrahám, és lelkeim megbénul előtted!” És amint csapdostam és kiáltottam, arról a helyről égzengés gördült végig az égen, és elgördült a messzeségbe. És megvolt a gyermekem és nem volt Uram, mert nem tudtam megtenni érte, nem, nem, nem tudtam – nyögött fel, és megrázta homlokát botját fogó kezén.

– Az utolsó pillanatban bénult meg a lelked? – kérdezte József föl húzott szemöldökkel. – Mert a következőben – folytatta, amikor az öreg csak némán fordított kissé fején –, a közvetlenül utána következőben hang zendült volna meg, és így szólt volna: „Ne emeld kezedet a gyermekre, és ne bánts őt!”, és megláttad volna a kost a bozótban.

– Azt nem tudhattam – mondta az agg –, mert én Ábrahám voltam, és az esemény még nem történt meg.

– Ej, de hát nem mondtad, hogy azt kiáltottad: „Én nem vagyok Ábrahám”? – felelte József mosolyogva. – De ha nem ő voltál, akkor Jákob voltál, az én atyuskám, és a történet már régi lévén, ismerted kimenetelét. S nem is a gyermek Jichák volt az, akit te megkötöttél, és lemészárolni akartál – fűzte hozzá ismét az előbbi pipes fejmozdulattal. – A késő napoknak az az előnyük, hogy már ismerjük az idő forgását, amelyben a világ leperog, és az eseményeket, amelyekben lejátszódik, és amelyeket az atyák éltek át. Nyugodtan megvárhattad volna a hangot és a kost.

– Szavad ötletes, de nem találó – válaszolta az agg, elfelejtve fájdalmát, hogy Istennel szembe kellett szegülnie.

– Elsőben is ugyanis, ha én Jákob voltam és nem Ábrahám, akkor nem lehetett bizonyos, hogy minden úgy történik, mint hajdan, s nem tudhattam, hogy az Úr nem engedi-e most megtörténni azt, amit egykor megakadályozott. Másodsorban nézd csak: mit jelentett volna az én lelkierőm az Úr számára, ha az csak az angyalra és a kosra való számításból ered, s nem inkább a nagy engedelmességből és a hitből, hogy Isten sértetlenül át tudja vezetni a jövőt a tűzön, s föl tudja pattantani a halál lakatjait, és hogy ő a föltámadás ura? Harmadsorban pedig: engem tett-e Isten próbára? Nem, Ábrahámot próbálta meg, aki kiállta a próbát. Én pedig magamat próbáltam meg Ábrahám próbájával, és magam előtt nem állta meg helyét lelkeim, mert szeretetem erősebb volt, mint hitem, és nem tudtam megtenni – jajdult föl ismét, és homlokát újra a bothoz hajtotta: mert miután értelmét igazolta, megint átengedte magát érzéseinek.

– Bizonyára értelmetlenséget beszéltem – mondta József alázatosan. – Butaságom kétségkívül nagyobb, mint a juhok nagy részéé, és ehhez a tökkelütött fiúhoz képest egy tevé bölcsessége a nagyészű Noééhoz hasonló. Megszégyenítő helyreigazításodra adott válaszom sem lesz okosabb, de ennek az ostoba gyermeknek mégis az az érzése, hogy ha te magad tetted próbára magadat, akkor nem voltál sem Ábrahám, sem Jákob, hanem –

félek kimondani – az Úr voltál, aki Jákóbot próbára tette Ábrahám próbájával, és az Úr bölcsessége lakozott benned, és tudtad, milyen próbát szándékozott ő Jákóbra róni, és pedig azt, amit szándéka szerint Ábrahámnak nem kellett mindvégig megállania. Mert így szólt hozzá: „Én vagyok Melek, a Baálok bikakirálya. Add nekem a te elsőszülöttedet!” Mikor azonban Ábrahám nekilátott, hogy odaadja, így szólt az Úr: „Vigyázz! Melek vagyok én, a Baálok bikakirálya? Nem, hanem Ábrahám Istene vagyok én, kinek ábrázata nem hasonló a szántóföldhöz, mely a napon megrepedezik, hanem inkább hasonló a hold ábrázatához, s amit parancsoltam, nem azért parancsoltam, hogy megtegy, hanem hogy megtudj, hogy nem kell megtenned, mert színem előtt egyszerűen szörnyűség az, és különben is itt van az áldozati kos.” Az én atyuskám avval szórakozott, hogy próbára tette magát, meg tudná-e tenni azt, amit az Úr Ábrahámnak megtiltott, és búsul, mert kiderült, hogy soha, de soha nem tudná megtenni.

– Mint egy angyal! – mondta Jákób fölegyenesedve és fejét meghatottan csóválva. – Mint egy angyal a trón közeléből, úgy beszélsz te, Jehószif, én drága gyermekem!”

(Thomas Mann: József és testvérei – Jákób története / Első fejezet: A kútnál / A próba – részlet)

Feladat: Olvassátok el az Ószövetségből származó idézetet és a Thomas Mann regényéből kiemelt részletet, majd beszéljétek meg a következő kérdéseket!

Mit követel Isten Ábrahámtól a Bibliában? Mi lehet kívánságának jelképes értelme?

Jákób (Izsák fia) gondolatban újraéli Ábrahámnak, saját nagyapjának a próbatételét. Mit tudunk meg a bibliai szöveg továbbolvasása nélkül: hogyan folytatódott Ábrahám és Izsák története?

Miért vonatkoztatja magára Jákób Ábrahám esetét? Miben érzi helyzetét azonosnak az ősapáéval? Miért esik kétségbe?

Milyen érveléssel sikerül Józsefnek megnyugtatnia apját? Értelmezzétek szavait!

ADAPTÁLJUNK!

A feladathoz az Ószövetség első könyvének részletei adják a kiindulópontot, ezért szükség van az osztályban csoportonként legalább egy Bibliára. Természetesen online is elérhetők vagy kinyomtathatók a szövegek, de még jobb, ha a diákok kézbe veszik a Bibliát, és maguk is megpróbálnak tájékozódni benne.

Feladat: Olvassátok el a Biblia egy-egy történetét, és készítsetek belőlük adaptációt! Csoportokban dolgozzatok, válasszatok műfajt (néhány ötlet: anekdota, mese, dramatikus jelenet, állóképek (mesélővel), pantomim, képregény, ...), majd mutassátok meg (olvassátok fel, stb.) egymásnak az elkészült változatokat. Az egyes történetek egy hosszabb eseménysor részei, ezért a bemutatáskor célszerű megtartani a számozott sorrendet.

1. JÁKOB MEGSZERZI AZ ÁLDÁST (TER. 27. 1-45)
2. JÁKOB KÉT HÁZASSÁGA LÁBÁNNÁL (TER. 29. 15-30)
3. JÁKOB MEGGAZDAGODÁSA LÁBÁNNÁL (TER. 30. 25-43)
4. JÓZSEF KIVÉTELEZETTSÉGE, ÁRULKODÁSA ÉS ÁLMAI (TER. 37. 2-11)
5. JÓZSEFET KÚTBA DOBJÁK, ELADJÁK, MAJD EGYIPTOMBA KERÜL (TER. 37. 12-36)
6. JÓZSEF POTIFÁRNÁL (TER. 39. 1-20)
7. JÓZSEF A BÖRTÖNBEN MEGFEJTI A TISZTVISELŐK ÁLMÁT (TER. 39. 20 – 40.23)
8. JÓZSEF MEGFEJTI A FÁRAÓ ÁLMÁT, ÉS EGYIPTOM VEZETŐJE LESZ (TER. 41. 1-44)
9. JÓZSEF VISZONTLÁTJA TESTVÉREIT (TER. 42.1 – 45.15)

adaptáció [latin ad 'hozzá' és adaptatio 'alkalmazás']: valamely kész, publikált irodalmi mű lényegesen megváltoztatott formában történő közrebocsátása. A változtatás mértéke és indoka szerint különböző típusai ismertek: 1. *szabad fordítás, átköltés*. 2. Az *alkalmazás* vagy *átdolgozás* a mű szövegének olyan célzattal történő megváltoztatása, hogy az más közönség számára vagy megváltoztatott műfajban, művészeti ágban is publikálható legyen. A műfajcsere szempontjait érvényesítő átdolgozás régebben elsősorban az epikus művek színpadra alkalmazásában jelentkezett; különösen divatos volt ez a → *vallásos színjátékok* esetében, melyeknek nagy része a szent szövegek, legendák epizódjaiból él.

(A Világirodalmi lexikon szócikke alapján)

Miután megismertétek az összes csoport adaptációját, gyűjtsetek motivikus ismétlődéseket a történetekben!

KÉPOLVASÁS

Feladat: Nézzétek meg, és hasonlítsátok össze az előadás plakátját és trailerét!⁶ Milyen motívumokat vezet be, és mit sugall a nézőre váró élményt illetően a két különböző, de egyaránt vizuális üzenetekre építő médium?

16

⁶ A plakát és a trailer letölthető az előadás honlapjáról:
<http://orkenyszinhaz.hu/eloadasok/repertoar?view=szinlap&id=1338>

SZÍNHÁZLÁTOGATÁS UTÁN

KÚT ÉS GÖMB

„Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”

„A mélység szélén ül a gyermek?”

Az első idézet Thomas Mann nagyregényének híres, sokak által ismert, aforizmaszerű nyitánya (magyar fordításban).

A második idézet – az előadás nyitómondata – a regény *A kútnál* című fejezetéből származik.

Feladat: Hogyan szervezi a 'mélység', a 'kút', a 'verem', az 'alászállás' a *József és testvérei* történetét? Gyűjtsetek minél több ötletet!

„A vonalnak nincs titka, csak kezdete és vége. Titokzatos csak a gömb. A gömb gurul: ez a gömbnek természete. A felső csakhamar alsó lesz és az alsó fölső...” (Jákob történetei; Negyedik fejezet, *A Vörös*)

Feladat: Hogyan teszi az előadás kulcsmotívummá a gömböt? Milyen jelentéseket fedeztek fel a formához kapcsolódóan?

AZ ISMÉTLŐDÉSEK TÖRTÉNETE

Feladat: Gyűjtsétek össze a motívumszerű ismétlődéseket és a hozzájuk kapcsolódó jelentéseket a megadott hívószavak mentén!

APÁK ÉS FIÚK

FÁTYOL ÉS RUHA

ÁLMOK

Feladat: Milyen ismétlődéseket és szétválasztásokat ismertetek fel a szereposztásban? Milyen szerepeket tudtok felidézni, amelyeket azonos színészek játszanak, és hogyan illeszkedik ebbe a rendszerbe József figurájának kettős szereposztása?

JÓZSEF „SZÉP BESZÉLGETÉSEI”

Az előadás néhány mondatos prológusa után a néző Jákob és József jelenetét látja, melyben Jákob a „megrettenéséről” beszél: fél, hogy istene és fia iránti szeretete ellentétbe állítható egymással, fél, hogy elbukna a próbán, ha a kettő közötti választásra kényszerülne. József ekkor csillogó okossággal átértelmezi, alapjában új és megnyugtató megvilágításba helyezi az apját kétségbeejtő gondolatkísérletet.

József története ezek után felfogható egy kivételes ember kommunikációs fejlődésének történeteként is. Hibái és sikeres manőverei egyaránt kommunikációs természetűek, és végül éles esze mellett épp ezen a téren mutatott tanulékonyága teszi naggyá.

Feladat: Válasszatok ki egyet-egyet az alábbi fontos, sőt sorsfordító beszélgetések közül, amelyek mindegyike szerepet játszik József felemelkedésében. Fejtsétek meg József sikerének titkát! Gondolkozhattok az előadásból őrzött emlékek alapján, vagy, ha alaposabb elemzésre törekedtek, elolvashatjátok Thomas Mann művének⁷ vonatkozó fejezeteit.

BESZÉLGETÉS AZ ÖREG IZMAELITÁVAL • (József Egyiptomban; I. fejezet; Az úr elébe)

BESZÉLGETÉS POTIFÁRRAL • (József Egyiptomban; VI. fejezet; József beszél Potifár színe előtt)

BESZÉLGETÉS A FÁRAÓVAL • (József, a kenyéradó; III. fejezet; A barlang gyermeke; Fáraó jövendöl)

⁷ <http://mek.oszk.hu/03600/03655/>

AZ ÁBRAHÁMI PRÓBA

A próbatétel leginkább kézenfekvő értelmezése, hogy Isten Ábrahám feltétel nélküli hűségéről, hitből fakadó engedelmességéről és saját érdekeit teljes mértékben félretevő bizalmáról akar meggyőződni. Jákob is ezt az értelmezést teszi magáévá, és kétségbeesik, amikor pusztán elméleti lehetőségként, önkínzóan felteszi magának a kérdést: vajon ő megállná-e a próbát?

Thomas Mann szövege Jákob és József beszélgetésében pontosan elismétli, felidézi az ószövetségi történet szavait.

Jákob két okból vonatkoztatja magára Ábrahám esetét: 1. Ábrahám a vízözön utáni alapítóatyja, az első, akivel Isten szövetséget kötött. Az ő örökségének továbbvivője Jákob. 2. Ábrahámnak a próbatétele során későn született és leginkább szeretett fiát, az örökség továbbvivőjét, Izsákot kellene feláldoznia. Jákobnak szintén van egy későn született, kedvenc gyermeke, József, akire Jákob az örökség (áldás) továbbvivőjeként tekint. Érdekes (és József későbbi sorsa szempontjából is lényeges) hiánya a beszélgetésnek, hogy a párhuzam mindkettőjük számára evidens, holott Izsákot maga Isten jelölte ki a szövetség hordozójának (Ter. 17.21) a szolgától született Izmaellel szemben, míg Jákobnak Ráhellel egyenrangú feleségétől, Leától származó idősebb fiai vannak, tehát József kijelölése az ő érzelmi önkényének eredménye. Ennek ellenére azt a kérdést, hogy Jákobnak joga, oka van-e épp Józsefet helyezni Izsák szerepébe, egyikük sem veti fel.

József mesteri logikai-retorikai képességről tesz tanúbizonyságot, amikor a beszélgetés során bebizonyítja apjának, hogy egészen másképp kell értelmeznie saját „megrettenését”, gondolatkísérletének eredményét, mint ahogy tette. Érvelése szerint ugyanis valójában ő, Jákob tette próbára saját magát: ő maga helyezkedett az Úr szerepébe (a próbatétel ismétlődése miatt immár az Úr tudásával és szándékaival felvértezve), és ugyanarra az

eredményre jutott, ami az eredeti próbatétel tanulsága is volt: hogy az Úr nyomatékosan megtiltotta az emberáldozatot.

„ennek az ostoba gyermeknek mégis az az érzése, hogy ha te magad tetted próbára magadat, akkor nem voltál sem Ábrahám, sem Jákób, hanem – félek kimondani – az Úr voltál, aki Jákóbot próbára tette Ábrahám próbájával, és az Úr bölcsessége lakozott benned, és tudtad, milyen próbát szándékozott ő Jákóbra róni, és pedig azt, amit szándéka szerint Ábrahámnak nem kellett mindvégig megállania. Mert így szólt hozzá: „Én vagyok Melek, a Baálok bikakirálya. Add nekem a te elsőszülöttedet!” Mikor azonban Ábrahám nekilátott, hogy odaadja, így szólt az Úr: „Vigyázz! Melek vagyok én, a Baálok bikakirálya? Nem, hanem Ábrahám Istene vagyok én, kinek ábrázata nem hasonló a szántóföldhöz, mely a napon megrepedezik, hanem inkább hasonló a hold ábrázatához, s amit parancsoltam, nem azért parancsoltam, hogy megtegy, hanem hogy megtudd, hogy nem kell megtenned, mert színem előtt egyszerűen szörnyűség az, és különben is itt van az áldozati kos.” Az én atyuskám avval szórakozott, hogy próbára tette magát, meg tudná-e tenni azt, amit az Úr Ábrahámnak megtiltott, és búsul, mert kiderült, hogy soha, de soha nem tudná megtenni.”

ADAPTÁLJUNK!

A jó hangulatú, játékos csoportfeladat megismertet a bibliai történettel, és egyúttal arra is alkalmas, hogy a diákok megismerkedjenek az adaptáció fogalmával. Minden csoport elolvasson egy-egy megadott részt a Bibliából, és elvégez egy kreatív átalakítási munkát. Az egymásnak bemutatott adaptációk alapján mindenki megismeri a teljes történetet. Az utolsóként megadott részlet (József viszontlátja testvéreit) jóval hosszabb a többinél, ezt jól olvasó gyerekeknek érdemes elvállalniuk.

A megismert történet motívumaiként, ismétlődéseiként azonosíthatják a gyerekek a következőket: megtévesztő ruha, fátyol, átöltözés; jelentésteli álmok; kivételező szeretet, kiemelkedés a többiek közül; elbukás, kútba/börtönbe jutás; testvérek közötti egyenlőtlenség, vetélkedés.

KÉPOLVASÁS

A két vizuális eszköz a színházi marketing része, céljuk a figyelemfelkeltés, az előadás reklámozása. Megfigyelésük során tehát érdemes azt is megvizsgálni, hogy milyen „ígéreteket tesznek” az előadásra vonatkozóan.

A plakáton egy fél glóbuszra emlékeztető, kívülről örvénylő vízzel borított, belülről „nyugodt” vizet tartalmazó, félgömb alakú „tál” látható. Szélén egy magányos emberi alak sétál. A mitikus-vallási keret, a közvetlen bibliai szöveggörnyezetből a teremtés elbeszélését követő vízözön, majd a megmenekülés és újrakezdés, a József-történetből pedig a hős hosszú

magányos útja indokolhatja a motívumválasztást. A kép elég absztrakt ahhoz, hogy tág teret adjon az asszociációknak, és szerencsés esetben az asszociációik valóban közel vezetnek a mű világához. Ha például a gyerekek egy különös órát látnak a motívumban, akkor érdemes elmondani nekik, hogy Thomas Mannt általában is érdekelte az idő elbeszélhetősége, és a *József és testvéreit* szokás az „idő regényeként” is emlegetni.

A körbeérő szerkezet alapján (a regény utolsó szavai a címet ismétlik meg) a plakát – ismét csak erős asszociációs készséggel – akár egy ígéretként is értelmezhető, mely szerint az előadás is biztonsággal körbevezeti a nézőt a hosszú történeten.

A trailer eleje a plakáthoz hasonlóan a kör és a (föld)gömb motívumait emeli ki, ám ezután klippszerű kavalkádban villannak fel az előadás pillanatai. A mozgalmasság erős ellentétben áll a plakát nyugalmával. A trailer tehát inkább változatos, érdekes mesélést ígér, az ellenpontozás célja pedig talán éppen az, hogy a reménybeli néző ne rettenjen meg az előadás hosszúságától.

AZ ISMÉTLŐDÉSEK TÖRTÉNETE

Gáspár Ildikó tanulmányt tett közzé az adaptáció készítésének folyamatáról,⁹ amelyben leírta, hogy már az első újraolvasás során válogatta, csoportosította a motívumokat: *„Az ismétlődésen alapuló történetben az ismétlődések adják a dramaturgiai pilléreket. És így, bár nem egyetlen történetet látunk, hanem sok-sok epizódot, az ismétlések ezeket mégis egymáshoz kapcsolják, a történetek »egymásban« is újra megszólalnak.”*

Apák és fiúk: Az ószövetségi történetben a legfontosabb emberi kapcsolat. Rajta keresztül méretek le a teremtő Isten iránti hűség (ld. Ábrahám próbatétele), és származtatható tovább az Úrral kötött szövetség. Míg az Ószövetségben nem mellőzhető a vérségi kötelék, addig a regényben és az előadásban az apa-fiú kapcsolat értelmezése túllép ezen, és betölthető szerepként kínálkozik fel újra meg újra: *„József ösztönösen olyan apákat keres, akik segíteni tudják őt. Eliázert, az Izmaelitát, Potifárt, Mont-kavot, Mai-szahmét, míg érett férfiként már ő válik a fiatal Fáraó atyai szövetségesévé. Az ismétlődő helyzeteket egy-egy már ismert mondat (vagy annak variációja), valamint egy-egy ismétlődő gesztus – például a szövetség említésekor egy jellegzetes kézfogás – köti össze.”* – írja Gáspár Ildikó.

⁹ <http://szinhaz.net/2017/06/09/gaspar-ildiko-a-melyseg-szelen-ul-a-gyermek/>

Fátyol és ruha: „Újra és újra megjelenik a fátyol, a menyasszonyi ruha, Ráhel ruhája, miközben a fátylat viselő Anya figurájában felfedezhető Istár, Ízisz, Vénusz és Szűz Mária is. /.../ Az elcserélt, ellopott áldás motívumával együtt megjelenik az elcserélt testvérek motívuma (Jákob és Ézsau). Ez utóbbinak következő variációja Ráhel és Lea felcserélése a nászéjszakán. Így kerül Leára az eredetileg Ráhelhez, az »Igazihoz« köthető attribútum, a fátyol, amely így már nemcsak az Igazságot jelenti (és az áldáshordozás jogosultságának igazolását), de a szemfényvesztés lehetőségét is. (A fátylától megfosztott József később igazi szemfényvesztővé válik, aki magáról is azt állítja, hogy »nem Isten kiválasztotta, hanem csupán közgazda«.) Potifárné és József találkozásakor kézenfekvőnek tűnt, hogy a megcsalás, a becsapás párhuzamán kívül a fátyol is megjelenjen újra (bár a regényben ez nem történik meg). Mivel a dramaturgiai alapelv az ismétlésre épít, a színpadi, drámai sűrítés úgy kívánja, hogy a jelenetekben az ismétlés minél több ponton és többféleképpen érvényesüljön. Így József és Mut találkozása Újév éjszakáján történik, amikor Mutnak holdapácaként kellene a Fáraó múmiája előtt násztáncot lejtene. A szűz Mut és a szűz József jelenete összekapcsolódik Jákob és Lea nászéjszakájával is, és így Mut alakjában megjelenik az elcserélt, a hamis feleség, a mítoszbeli Nephtisz is, Ízisz ellenpárja. A Ráhel fátylát viselő Mut így egyszerre az Anya, vagyis maga a megtestesült tabu, és a Hamis Feleség, a Csábító.” (Gáspár Ildikó)

Álmok: Az álmok jelentés-telítettsége az ószövetségi hagyomány szerves része. József első bukását, „verembe jutását” elsősorban épp saját (a kiemelkedés előérzetét megfogalmazó) álmainak fenntartás nélküli közlése okozza. Másodszor azonban tükörszerűen megfordul a helyzet: József a következő nagy bukása utáni veremből (börtönből) mások álmainak értelmezése révén kerül ki, és emelkedik fel.

A szereposztás legfeltűnőbb döntése József figurájának kettős kiosztása, ahogy Gáspár Ildikó fogalmaz: „Jákob örökre elveszett énje az éretté váló Józsefben tér vissza.” Ez a megoldás ugyanúgy az emberi helyzetek, szerepek, történetek visszatérő ismétlődését mutatja a néző számára, mint az ellentéte, azaz, hogy a színészek több szerepben is elénk lépnek. A színház elemi létmódja, a színészi szerepbe lépés alapja, hogy az életet közös és archetipikus helyzetek ismétlődéseiként szemléljük. Mindez ezúttal találkozik a Thomas Mann-i körköröséssel: az ismétlődéseket, variációkat láttató, elemző szemlélettel.

KÚT ÉS GÖMB

A leeséssel, zuhanással fenyegető mélység visszatérően fenyegeti az embert. József kútba dobása, majd börtönbe vetése két olyan bukás, amelyből csak megújulva, „más emberként” vezethet újra felfelé az út. Jákob számára a Lábánhoz menekülés egy alvilági út, ahogy Egyiptomot, az „iszap országát” is az alsó világhoz sorolja. Az alvilág az idő uralmával tartja fogva az embert, aki csak korábbi énjé halála árán térhet meg e fogságból. A feltámadás jelképe a gömb („A sír persze mély és sötét, de nem nyeli el véglegesen az embert. Hiszen nincs olyan sírbahanyatlás, amelyet ne követne, ami vele jár: a feltámadás. Milyen tökéletlen történet az, amely csak a sírig tart?” – mondja József a testvéreknek a viszontlátás során.) Az előadásban látható gömbök, labdák, a díszlet fölötti kerek tükör, a forgószínpad működtetése ehhez a motívumcsoporthoz kapcsolható.

„Az egyes epizódok motivikus ismétlődésein kívül a főtörténet is ismétlődésre épít: József kétszeri verembe jutására. Ez a két „pokolraszállás” adja az adaptáció hármastagolását, és egyúttal az emberi életutat is felosztja gyermekkorra, ifjúkorra és felnőttkorra.” (Gáspár Ildikó)

A gömb-forma jelentésmezőjének kibontásához érdemes elolvasni a Pál József és Újvári Edit által szerkesztett Szimbólumtár¹⁰ szócikkét is. Az előadás ugyan nem köti össze a két elemet, de a szócikk révén szóba kerülhet a Thomas Mann-i József-történetben tematizált nemiség kérdése (ld. elsősorban *Az atya, a József beszél Potifár színe előtt* és a *József szemérmességéről* című fejezeteket)

Részlet a szócikkből:

„gömb: Három dimenzióba helyezett →[kör](#), így jelentése érintkezik a körével. Az ideális test, az őseredeti forma, a tökéletesség, a harmónia szimbóluma. • Az antikvitásban a rendezett kozmosz megtestesítője a strukturálatlan káosszal szemben (→[káosz és kozmosz](#)). A legtökéletesebb térforma, a Földet szféraként körülvevő égbolt formája. A gömbhéjként elképzelt égbolt az építészetben kupolaként jelenik meg. /.../ Platón kozmológiájában is gömb alakú a világ, mivel Isten valamennyi forma közül a legtökéletesebbet választotta ki a teremtésnél. /.../ Az ősi, még elválasztatlan →[androgün/hermafrodita](#) is gömb alakú: „Valamikor ugyanis az androgün (férfi-nő) külön nem volt, alakra és névre is egyenlő része volt mindkét nemből, a férfiból és a nőből [...] mindegyik fajtának teljes, gömbölyű alakja volt...” (A *lakoma*, 189b,e). Itt egyszerre jelképezi az egységet, a tökéletességet, ill. a kétneműség és az ambivalencia eredeti harmóniáját./.../”

¹⁰ http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm#g

JÓZSEF „SZÉP BESZÉLGETÉSEI”

József és Jákob beszélgetését az ábrahámi próbáról szóló feladatban dolgozták fel a diákok. A mostani témával, József kommunikációs és retorikai képességeinek elemzésével akár nyelvtan órán is érdemes foglalkozni. Természetesen a megadottakon kívül más beszélgetések is kiemelhetők a regényből, a feladatban megadottak azonban rövidített formában az előadásban is szerepelnek.

József az első bukása után mély önvizsgálatot tart, újradefiniálja önmagát, és egy alapvető dologban változtat viselkedésén: immár nem önmagából indul ki az emberi kapcsolatainak alakítása során, hanem nagyon is odafigyel azokra az emberekre, akiktől a sorsa függ. Ekkor kezd kibontakozni új képessége: hogy a környezetében levő legfontosabb ember elérésére, megnyerésére törekedve általában sikerrel talál magának olyan segítőt, akik révén boldogulhat. Kimagasló verbális és intellektuális képességeit tudatosan használja, a rá váró beszélgetésekre felkészül, megfigyeli, elemzi partnereit, és tudatosan arra törekszik, hogy meglepő, újszerű, a másik számára figyelemfelkeltő és lényeges dolgokat mondjon:

→ Az öreg izmaelitával folytatott beszélgetésében ugyan még ott van korábbi hiúsága, és túlonúl fontos neki, hogy saját kiválóságát bizonyítsa, de már a humort is be tudja építeni a kommunikációjába.

→ Potifár tabusított életproblémáját (herélttségét) megismerve egy retorikai manőverrel képes a nemiség – nemek fölött álló – mitikus értelmezését adni,

→ a fáraó álmának megfejtésekor pedig már az is sikerül neki, hogy a partner szájába adja saját gondolatait.

József hosszú idő alatt elsajátított kommunikációs eszköztára olyan tudatos építkezést mutat, amelyen érdemes didaktikai céllal is végigtekinteni a diákokkal.

A NAGY TÖRTÉNET

Az előadás (Thomas Mann nyomvonalán) több motívummal is erősíti a József-történet tágabb, bibliai beágyazottságát:

→ utalások a vízözönre és Noé bárkájára (ld. a díszletben egyre nagyobb számban felbukkanó állatokkal felállított záróabló);

→ József kapcsán a Jézus-szerep felvillantása (a feláldozott fiú, ismétlődő bárány-hasonlat).

A Támár-kitérő: Támárról az Ószövetségben közvetlenül József eladása után olvashatunk. Thomas Mann jóval későbbi ponton helyezi el a történetet: József legnagyobb felemeltetése után, a testvérek viszontlátása előtt. Az előadás visszatér az ószövetségi dramaturgiai megoldáshoz, és bukás utáni helyzetben illeszti be Támárt, ezúttal azonban a börtönbe vetés után. Az epizód a főtörténet megállítással, lelassítással fokozza a feszültséget – különösen, ha a főhős éppen mélyponton, veszélyben van. Ebből a szempontból Mann epikai megoldása a rendhagyó, hiszen ő a megdicsőülés, a megoldás nyugalmában hagyja ott átmenetileg a hőst.

Támár jelentőségét Thomas Mann a Jézushoz vezető családtörténetben láttatja, és alakját „a Történetbe” bekerülés (tehát a névtelen tömegből a nevesített különlegesek közé kerülés) kérdése felől értelmezi, míg Gáspár Ildikó – természetesen – színházi szempontok szerint döntött az epizód elhelyezéséről: *„Támár története az Ézsau megcsalása epizód párja. Az első rész elején Eliézer kiáltja be a történet címét, mintha csak közjáték lenne, holott az minden baj (és áldás) forrása. Az Ézsau-történetben a falusi, ősközösségi színjátás jelenik meg, és ugyanez idéződik fel Támár történetében is, amely dramaturgiailag szintén közjátéknak tűnik, de szerepe, hogy kitágítsa a teret és az időt. Újra láthatjuk József életének régi szereplőit, és láthatjuk Júda szenvedését, bűnbánatát is. Jákob időközben továbbfejlesztette a vallást, tanában megjelenik a Kiválasztott, aki eljön majd, és „aki a kígyó fejére tapos”.¹¹*

*

¹¹ <http://szinhaz.net/2017/06/09/gaspar-ildiko-a-melyseg-szelen-ul-a-gyermek/>

Mélyebb, filozófiai értelemben József története leginkább a zsidó teremtésmítoszhoz kapcsolódik, hiszen az Ószövetség az isteni akarat által végrehajtott szétválasztások és különbségtételek történeteként meséli el a teremtés folyamatát. Az ember a különbözőségek világának részese, amihez hozzátartozik az individuummá válás és a megkülönböztető, individuális kapcsolatrendszer is. Jákob és Ézsau vetélkedésének, az áldás megszerzéséért vívott küzdelmének mélyén az emberi fajt teremtményként érintő igazságtalanság húzódik meg: az ikrek hiába születtek egyszerre, *nem egyformák*, nem azonos képességűek, és nem ugyanarra hivatottak. Jákob házasság-története a kiválasztás, a vonzódás – a hátrányt szenvedőnek, a nem-szeretettnek fájdalmat okozó – önkényéről (is) mesél, ami továbbgyűrűzik a testvérek sorsába. A József kiemelkedéséről szóló nagy mese archaikusságához tartozik a szépség, okosság és tehetség isteni adománya előtti hódolat. A modern kor, a felvilágosodás igazságtalannak tekinti, pedagógiai és demokratikus szempontból tagadja az emberek közötti egyenlőtlenségeket, és a kiegyenlítésükre törekszik. Thomas Mann részben éppen ezt járja körül: mit kezdhet az isteni adományokból (és apai szeretetből) születésétől kezdve „igazságtalanul” nagy mértékben részesülő – azaz „megkülönböztetett” – József a helyzetével? És mit kezd vele a környezete?

A Thomas Mann-i világ harmóniája mutatkozik meg abban, hogy az önfejlesztésben is jeleskedő József útját az első bukása után egyre több, szeretettel felé forduló, a kiválóságát felismerő, sőt akár önmagukat is védencük alá rendelő figura egyengeti. A családból kitalált fiú számára megnyílik a kedves és jóakarátú emberek világa: sokkal többen segítik, mint amennyien féltékeny gyűlölettel gáncsolják. Az isteni adományokban csak közepes mértékben részesülő átlagosak (a testvérek) sorsa pedig az, hogy végül megszegyenülten tébláboljanak csodálatos öccsük körül a bűn terhével, amit a túl nagy – nem az ő lelki teherbírárukra méretezett – kihívással találkozáskor követtek el. Ez pedig már a Thomas Mann-i világ melankóliája.

AZ ÖRKÉNY SZÍNHÁZ MINT AZ OKTATÁS PARTNERE

IRAM az ÖrkényKÖZben

---> <https://koz.orkenyszinhaz.hu/tanaroknak/>

RÁHANGOLÓ FLESS diákcsoporthoz

Színházi játékokból és beszélgetésekből felépülő kétórás képzelettorna a színház próbatermében, az előadást megelőző héten. A FLESS-en olyan élményanyag kerül a fejünkbe, amelyet majd az előadás működtet tovább, amely asszociációkat kapcsol a színházi élményhez. Színházat nézni és figyelni tanulunk, feltérképezzük, mi közünk lehet a választott előadáshoz.

- A színházlátogatáshoz a kísérő pedagógusnak vendégjegyet (50%), a csoportnak kedvezményt biztosítunk. A foglalkozások ingyenesek.
- Igény szerint az előadás után közvetlenül is sor kerülhet beszélgetésre a látottakról a színház művészeinek közreműködésével.
- Örömmel fogadunk reflexiókat és észrevételeket tanároktól és diákoktól egyaránt, ezek komoly segítséget jelentenek a munkánkban.
- További infó az osztályoknak kínált FLESS foglalkozásokról:

---> koz.orkenyszinhaz.hu/tanari-fless-rahangolo-foglalkozas-diakcsoporthoz

• **Jelentkezés** ---> iram@orkenyszinhaz.hu

TANÁR I RAM

A TANÁR I RAM műhelyprogramjai lehetővé teszik, hogy a színház iránt érdeklődő pedagógusok betekintést kapjanak a színházi alkotófolyamatokba és az IRAM munkájába, így saját szakmai hétköznapjaikba is még hatékonyabban építhetik be a színház által nyújtott lehetőségeket.

- **PRÓBANÉZÉS** – a TANÁR I RAM tagjait rendszeresen meghívjuk a házi vagy a nyilvános főpróbára, amely után rövid szakmai konzultációt tartunk.
- **ONLINE KÉRDŐÍVES KONZULTÁCIÓ** – az új bemutatók kapcsán nagy segítség a színház és az IRAM számára a pedagógusok jelenléte: kritikáikkal, ötleteikkel, kéréseikkel hozzájárulnak az ifjúsági program folyamatos fejlődéséhez.
- **OLVASÓPRÓBA-DEMÓ** – Beszélgetés a rendezővel, a látványtervezőkkel és a dramaturggal. A résztvevők betekintést nyerhetnek az előadás létrehozásának folyamatába, az előkészületekbe, megismerhetik a díszlet- és jelmezterveket, és találkoznak azokkal a dilemmákkal is, amelyekkel az alkotóknak a próbafolyamat során kell szembenézniük. A TANÁR I RAM résztvevői ezekre az alkalmakra is meghívást kapnak.
- **TRÉNINGEK** – az IRAM munkatársai minden évben több tréninget, workshopot, műhelygyakorlatot szerveznek a pedagógusok számára különböző témakörök feldolgozásával.
- **ISZAP** – Internetes Színházi AlkotóPortálunkon, az ISZAP-on diákoknak szóló alkotói pályázatokat hirdetünk. A felhívásokról a TANÁR I RAM tagjait is értesítjük, és örömmel vesszük, ha diákjaikkal részt vesznek a pályázatokon.
- **HÍRLEVÉL** – havonta egyszer jelentkezünk a műhely híreivel, ajánlataival. A hírlevélre feliratkozó pedagógusok így mindig időben értesülnek a TANÁR I RAM programjairól. FELIRATKOZÁS: ---> koz.orkenyszinhaz.hu

INTERAKTÍV MŰSORFÜZET

– repertoáron lévő előadásainkhoz. Azoknak, akik a szünetben, a hazaúton vagy másnap sem szeretnék infó nélkül maradni. A színházba érkező diákok és tanáraik számára is szeretettel ajánljuk a mobiltelefonra optimalizált kapcsolódó kvízzjátékokat, mini tudáspróbákat, amelyek végén a színészekkel készített gifek segítségével kaphatnak értékelést.

---> <https://im.orkenyszinhaz.hu>

THOMAS MANN – GÁSPÁR ILDIKÓ

JÓZSEF ÉS TESTVÉREI

A regényt fordította: Sárközi György, Káldor György

I. RÉSZ

A FIATAL JÓZSEF
AZ IDŐS JÁKOB
A FIATAL JÁKOB
ELIÉZER, az idős Jákob szolgálója
SZOLGA
SZOLGÁLÓ
IZSÁK, Jákob apja
ÉZSAU, Jákob bátyja
REBEKA, Jákob anyja
KUTYAFEJŰ
PÁSZTOROK Hárán környékén
RÁHEL, Lábán fiatalabb lánya
LÁBÁN, Jákob nagybátyja
HADINA, Lábán felesége
LEA, Lábán idősebb lánya
BILHA, Ráhel szolgálója
ZILPA, Lea szolgálója
RÚBEN, József testvére
SIMEÓN, József testvére
LÉVI, József testvére
JÚDA, József testvére
DÁN, József testvére
NAFTÁLI, József testvére
GÁD, József testvére
ÁSER, József testvére
ZEBULÓN, József testvére
BENJÁMIN, József testvére
ÖREG IZMÁELITA
I.ŐR Cel várában
II.ŐR Cel várában
PARANCSNOK Cel várában
MANÓ, törpe Potifár házában
DUDU, törpe Potifár házában, kincstárnok
MONT-KAV, Potifár házában elöljárója
HAMAT, Mont-kav segédje
POTIFÁR, a Fáraó testőrezredese

II. RÉSZ

A FIATAL JÓZSEF
AZ IDŐS JÁKOB
A FIATAL JÁKOB
ELIÉZER, az idős Jákob szolgálója
RÁHEL, József anyja
MANÓ, törpe Potifár házában
HAMAT, Mont-kav segédje
HUIJ, Potifár apja
TUIJ, Potifár anyja
HUIJ ÉS TUIJ SZOLGÁLÓI
POTIFÁR, a Fáraó testőrezredese
DUDU, törpe Potifár házában, kincstárnok
MONT-KAV, Potifár házában elöljárója
MUT, Potifár felesége
HETI, Mut varrónője
NEZMÁRÉ, Beknehonsz főpap felesége

Patkós Márton
Gálffi László
Polgár Csaba
Epres Attila
Jéger Zsombor
Zsigmond Emőke
Epres Attila
Vajda Milán
Kerekes Éva
Ficza István
Jéger Zsombor, Nagy Zsolt, Dóra Béla, Novkov Máté
Pető Kata m.v.
Csuja Imre
Tenki Réka
Takács Nóra Diána
Szathmáry Judit m. v.
Murányi Márta m. v.
Vajda Milán
Takács Nóra Diána
Ficza István
Nagy Zsolt
Novkov Máté
Jéger Zsombor
Dóra Béla
Máthé Zsolt
Zsigmond Emőke
Kókai Tünde
Csuja Imre
Novkov Máté
Jéger Zsombor
Polgár Csaba
Tenki Réka
Znamenák István
Epres Attila
Máthé Zsolt
Vajda Milán

Patkós Márton
Gálffi László
Polgár Csaba
Epres Attila
Pető Kata m.v.
Tenki Réka
Máthé Zsolt
Gálffi László
Takács Nóra Diána
Zsigmond Emőke, Kókai Tünde
Vajda Milán
Znamenák István
Epres Attila
Kerekes Éva
Kókai Tünde
Takács Nóra Diána

AHVERÉ, főkincstárnokné
REN, főmarhamesterné
KUTYAFEJŰ

Zsigmond Emőke
Tenki Réka
Ficza István

III. RÉSZ

AZ ÉRETT JÓZSEF
HAMAT, Mont-kav segédje
KÉT RABSZOLGA
MAI-SZAHME, Cavi-ré börtönének igazgatója
PAP Cavi-ré börtönében
ELIÉZER, az idős Jákob szolgája
AZ IDŐS JÁKOB
TÁMÁR
JÚDA, József testvére
HÉR és ONÁN, Júda fiai
NEFER-EM-VÉZE, a Fáraó főpohárnoka
MER-SZU-RÉ, a Fáraó főszűtmestere
A FÁRAÓ FULLAJTÁRA
UDVARONC
A FÁRAÓ
TEJE, a Fáraó édesanyja
NOFERTITI, a Fáraó felesége
RÚBEN, József testvére
SIMEÓN, József testvére
LÉVI, József testvére
DÁN, József testvére
NAFTÁLI, József testvére
GÁD, József testvére
ÁSER, József testvére
ISSZAKÁR, József testvére
ZEBULÓN, József testvére
BENJÁMIN, József testvére
SZERAH, Áser lánya

Polgár Csaba
Máthé Zsolt
Jéger Zsombor, Dóra Béla
Znamenák István
Novkov Máté
Epres Attila
Gálffi László
Zsigmond Emőke
Nagy Zsolt
Patkós Márton
Ficza István
Csuja Imre
Dóra Béla
Novkov Máté
Jéger Zsombor
Pető Kata m.v.
Kókai Tünde
Vajda Milán
Takács Nóra Diána
Ficza István
Novkov Máté
Jéger Zsombor
Dóra Béla
Máthé Zsolt
Kerekes Éva
Zsigmond Emőke
Kókai Tünde
Zsigmond Emőke

Zenészek: Kákonyi Árpád, Murányi Márta m.v., Szathmáry Judit m.v., Újházy Gyöngyi /
Ölveti Mátyás, Bartek Zsolt
Díszlet: Izsák Lili
Jelmez: Szlávik Júlia
Videó: Juhász András
Dramaturg: Ari-Nagy Barbara
Zene: Kákonyi Árpád
Súgó: Kanizsay Zita
Ügyelő: Sós Eszter
A rendező munkatársa: Érdi Ariadne, Szabó Julcsi

Rendező: Ascher Tamás és Gáspár Ildikó

Bemutató: 2017. február 4.

Az előadást három részben játsszuk, hossza kb. 4 óra 45 perc.

A segédanyag az Örkény Színház ifjúsági programja, az IRAM keretében készült.